

ЛЕКЦІЯ 5

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ УЧИТЕЛЕМ. ВИВЧЕННЯ ПЕРЕДОВОГО ДОСВІДУ ВЧИТЕЛІВ

План

- 1. Майстерність організації освітнього процесу на уроці та позааудиторної діяльності.**
- 2. Основні компоненти аналізу уроку.**
- 3. Імідж учителя. Педагогічні здібності та педагогічний такт.**
- 4. Вивчення передового досвіду вчителів як шлях до майстерності**

1. Іваницький О. І. Психолого-педагогічна підготовка як невід’ємна складова процесу формування інтегральної компетентності майбутніх магістрів предметної спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія). *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта та наука крізь виклики сьогодення» (17 - 19 травня 2023 року, м. Запоріжжя).* Електронний збірник наукових праць ЗОІППО. 2023. Вип. 2(54). URL: <https://drive.google.com/file/d/14qOE1XQ0qOrE-xPjA8nndune0hLP5SnZ/view>.

2. Лаппо В. В. Педагогічна інноватика: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : НАІР, 2020. 360 с. URL: <https://kikip.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/94/2021/11/Посібник-Пед.-інноватика.pdf>.

3. Основи педагогічної майстерності : навч.-методич. посіб. / Укл. : Л. І. Ворона. Київ : Вид-во Видавничий дім «АртЕк», 2021. 151 с. URI: <http://dSPACE.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8798/1/2021.pdf>.

4. Шалівська Ю. Професійне самовиховання майбутнього вчителя: теоретичні аспекти проблеми. Інноватика у вихованні. 2019. № 10. С. 281-288 . URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/196/181>

1. Майстерність організації освітнього процесу на уроці та позааудиторної діяльності.

Освітній простір постійно змінюється відповідно до соціально-економічних умов країни. Весь час модернізується його зміст структура, форми, бо вони обумовлені соціальним запитом і новими досягненнями науки і культури всього людства. Сучасні новації у сфері освіти фокусуються на її гуманістичній спрямованості, особливо в плані міжособистісних стосунків учасників освітнього процесу-вчителя й учня.

Що ж відрізняє традиційну педагогіку від інноваційної? Спільним є освітній процес. Класно-урочна система, вчитель і учні, інновації та традиції є складниками сучасної школи. Раніше безумовними орієнтирами були формування знань, навичок, інформаційних і соціальних умінь.

Якість освіти – відповідність результатів навчання вимогам, встановлених законодавством, відповідним стандартом освіти.

Якість освітньої діяльності – рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством.

Відтепер освіта здебільшого орієнтується на створення таких технологій і способів впливу на особистість, які утворюють баланс між соціальними і індивідуальними потребами та запускають механізм саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації, формуючи компетентну особистість. Перед вчителем завжди стоять питання: «Кого навчати?», «Чому навчати?», «Як навчати?»

Сучасні діти. Яке воно «цифрове» покоління?

Діти гаджетів:

- Ігнорують великі за об'ємом тексти;
- Не сприймають лекцій;
- Звикли до легко доступності знань;
- Вміють швидко знаходити необхідну інформацію;
- Швидко, але поверхнево засвоюють інформацію;
- Не можуть довго концентрувати увагу на чомусь одному;
- Мають шаблонне, кліпове мислення;
- Мають добре розвинене образне мислення.
- Які проблеми виникають?
- Учителям не вдається утримати увагу дітей;
- Дітям не вдається уважно слухати матеріал та засвоювати його;
- Сортують інформацію на важливу і не важливу, користуючись

критеріями сьогоденних потреб:

Учителі сердяться на учнів, а учні – на вчителів.

Як навчати?

Якщо раніше система освіти була спрямована на тривалу, ґрунтовну трансляцію знань від учителя до учня, то зараз процес передачі знань є багатовекторним «від усіх і всюди», а вчитель має стати партнером для учня у формуванні ключових компетентностей. Саме таку роль відводить педагогу Концепція Нової української школи.

Сучасний вчитель має постійно працювати над собою, швидко вчитися, опановувати нові технології, миттєво змінюватися, щоб відповідати швидкоплинним вимогам суспільства. Він поступово перестає бути джерелом знань, а має навчити учнів організовувати процес засвоєння знань. Тому сьогодні Міністерство освіти і науки уже не просить, а вимагає вчителів бути відкритими до змін.

Окрім того, серед вимог до професійних й особистісних якостей освітян нормативні документи визначають вмотивованість, компетентність, творчість, гнучке мислення, відповідальність за результат власної діяльності та здатність до саморозвитку. Чи важко відповідати цим вимогам? Так, непросто! ..

Як працювати з поколінням «Z»? Як спілкуватись?

Робіть пояснення за допомогою малюнків, схем, бо вони краще розуміють мальовані образи, ніж слова.

Звісно школа починається з уроку – це ключовий елемент навчально-виховного процесу. Від якості проведення уроку безпосередньо залежить якість викладання предмету і як наслідок якість отриманих навчальних досягнень учнів. Сучасний урок вимагає постійної модернізації та вдосконалення. Тільки творчий підхід до уроку з урахуванням нових досягнень у галузі педагогіки, психології та передового досвіду забезпечить високий рівень викладання. Учитель знаходиться у постійному пошуку шляхів, що допоможуть зробити урок змістовним, цікавим, інформативним, корисним, результативним, таким, щоб ніхто з учнів не залишився байдужим, кожен мав змогу реалізувати себе та відчувати власну причетність до всього, що відбувається на уроці. Тому дати якісний урок- доволі складно навіть для досвідченого педагога.

Для підвищення якості знань учнів вчитель повинен доповнювати урок, як основну форму, іншими формами організації педагогічного процесу. Цими додатковими формами можуть бути екскурсії, консультації, додаткові заняття, а також допоміжні форми, які спрямовуються на задоволення багатосторонніх інтересів і потреб (гуртки, секції).

Уроки потрібно будувати так, щоб учні переключалися з одного на інший вид навчальної діяльності і не загубили інтерес та бажання дізнатися більше.

Для цього використовуються:

- Проєкні технології, що забезпечують інтеграцію предметних знань і вмінь із різних предметів і видів діяльності;
- Ігрові технології, які формують навички розв'язувати творчі завдання на основі вибору альтернативних варіантів;
- Технології особистісно зорієнтованого, диференційованого навчання;
- Інтерактивні технології (робота в групах, метод проєктів, «мозковий штурм», «ажурна пилка». «кейс-метод», «акваріум», рольові й ділові «асоціативний куц», «відкритий мікрофон», вправи –енергезатори, групова дискусія, взаємне навчання тощо);
- Технології проблемного навчання;
- Технології продуктивного навчання;
- Онлайн-ресурси для візуалізації матеріалу.

Але якісний урок неможливо провести без його якісної підготовки.

Якість роботи вчителя, спрямованої на якість результату навчальної діяльності учнів, складається з таких показників:

Відповідного рівня володіння вчителем навчальним предметом, над підвищенням якого учителеві необхідно постійно працювати;

Відповідного рівня методичної підготовки, яка ґрунтується на врахуванні вікових особливостей школярів, особистісно-зорієнтованому підході до організації навчання і виховання, володіння ним сучасними формами, методами і технологіями навчання;

- Якості планування навчально-виховного процесу;
- Якості підготовки до уроку

- Якості проведення уроку
- Навичок самоаналізу власної педагогічної діяльності на уроці
- Робота в групах

Формування навичок моделювання, проектування, конструювання уроку на прикладі кес-методу, таблиці Елевермана, кола Вена.

Отже, ефективність освітнього процесу багато в чому залежить від вміння вчителем правильно організувати урок і вибрати ту чи іншу форму проведення заняття. Запорукою успішної активності є використання інноваційних технологій, нетрадиційних форм уроків, оскільки вони роблять навчальний процес привабливим для учнів, підвищують їхню мотивацію.

2. Основні компоненти аналізу уроку.

Урок - це цілісний, логічно закінчений, обмежений у часі, регламентований обсягом навчального матеріалу *основний елемент педагогічного процесу*, який забезпечує активну і планомірну навчально-пізнавальну діяльність групи учнів певного віку й рівня підготовки, спрямовану на розв'язання поставлених навчально-виховних завдань¹.

Урок акумулює в собі цілі та завдання, зміст і методи навчання. Вчитель повинен мати продуманий план проведення уроку, забезпечити його організаційну чіткість, оптимальний темп, раціональне застосування засобів навчання, використати його виховний потенціал, дотримуватись гігієнічного режиму.

2. Основні компоненти аналізу уроку.

АНАЛІЗ ОСВІТНЬОГО УРОКУ – процедура оцінювання навчального заняття загалом або окремих його складових з певною метою: для підвищення професійної майстерності вчителя, впровадження інноваційного досвіду в практику роботи вчителів школи, виявлення потенціалу вдосконалення навчально-виховного процесу, як засіб контролю діяльності та кваліфікації вчителя. Залежно від мети проводиться представниками адміністрації закладу освіти, вчителями – членами педагогічного колективу чи методичного об'єднання, самим учителем (самоаналіз). У практиці існують різні за змістом і результатами види аналізу уроку, наприклад: системний аналіз, який передбачає розгляд психологічного, дидактичного, методичного, змістового і розвивального аспектів уроку; структурний аналіз, пов'язаний з основними етапами (структурними компонентами) уроку як форми навчання; аспектний/тематичний аналіз, коли урок розглядається під певним кутом зору (активність учнів, реалізація компетентнісного підходу та ін.). Для забезпечення якісної освіти щоденна практика вчителя має супроводжуватись постійним самоаналізом, спрямованим насамперед на зіставлення планованих завдань уроку і досягнутих результатів. Аналіз уроку - це педагогічна рефлексія, що дозволяє оцінити свої сильні і слабкі сторони, визначити, які резерви не реалізуються, уточнити окремі моменти

індивідуального стилю викладання. Без такої рефлексії неможлива корекція і вдосконалення педагогічної практики та професійний розвиток учителя. Від уміння аналізувати не тільки свій власний урок, а й урок колеги, конкретні педагогічні ситуації, що виникають, оцінювати результати педагогічних впливів на учня багато в чому залежить уміння вчителя спланувати, організувати, проконтролювати, відрегулювати педагогічну майстерність, продуктивність педагогічної праці. У педагогічних навчальних закладах аналіз уроку застосовується як засіб формування у студентів професійній майстерності. Аналіз уроку застосовується також і з метою наукового дослідження: практичної перевірки нових методів навчання, інноваційних прийомів організації уроку, технічних засобів навчання, нових форм оцінювання навчальних результатів та елементів змісту й т. ін.

Якщо ви хочете, щоб педагогічна праця давала вчителю радість, щоб повсякденне проведення уроків не перетворилося на нудну, одноманітну повинність, ведіть кожного вчителя на щасливу стежку дослідника. В. Сухомлинський

Аналіз уроку сприяє підвищенню якості викладання, має велике значення, перш за все, для самопізнання, саморозвитку вчителя. У процесі та результаті аналізу вчитель має можливість: поглянути на свій урок ніби з боку і переосмислити; оцінити його в цілому і кожен компонент окремо; застосувати свої теоретичні знання для осмислення способів, прийомів роботи; осмислити себе як суб'єкта педагогічної діяльності, свою поведінку, слабкі й сильні сторони; виявити та розвинути рефлексивні здібності вчителя. Орієнтуючись на особливості діяльності вчителя із планування та проведення уроків, визначимо критерії, що дають змогу аналізувати діяльність учителя на такому уроці:

- наявність у вчителя плану проведення уроку залежно від підготовки класу;

- використання проблемних творчих завдань;

- застосування завдань, що дають змогу учневі самому обирати тип, вид та форму матеріалу, що вивчається (мовну, графічну, умовно-символічну);

- створення позитивного емоційного налаштування на роботу всіх учнів протягом уроку;

- обговорення з учнями наприкінці уроку не тільки того, що нового дізналися, але й того, що сподобалося (не сподобалося) та чому; що бажали б виконати ще раз, а що — зробили б інакше;

- стимулювання учнів до вибору та самостійного використання різних способів виконання завдань;

- оцінювання (заохочення) під час опитування на уроці не тільки правильної відповіді учня, але й аналіз того, як учень міркував, який спосіб використовував, чому та у чому припускався помилок;

- глибока аргументація поточного оцінювання навчальних досягнень, у разі її виставлення, наприкінці уроку за такими параметрами: правильність, самостійність, оригінальність;

домашнє завдання вимагає від учителя не тільки визначення його теми та обсягу, але й докладного роз'яснення, як можна раціонально організувати учневі навчальну роботу з виконання домашнього завдання.

Найскладнішим в аналізі є здійснення самооцінювання та самоаналізу уроку. Т. Ільїна визначила десять параметрів, за якими вчитель може здійснити самоаналіз і самооцінку уроку, а керівник навчального закладу — зробити висновок щодо ефективності певного уроку.

Пропонуємо модернізований алгоритм аналізу уроку.

1. Загальна структура уроку

До якого типу може належати урок? Яким є його місце в системі інших уроків з теми? Чи чітко виділені елементи уроку цього типу і чи правильно визначено дозування часу на кожну частину уроку?

2. Реалізація основної дидактичної мети уроку

Чи всі вимоги програми з цієї теми відображені в уроці? Наскільки активними були учні, ознайомлюючись з новим матеріалом (сприймання, розуміння, збудження пізнавального інтересу)? Чи правильно складений і здійснений план відкриття нових знань? Чи мав учитель достатні знання? Як і що потрібно змінити в опануванні нового матеріалу і чому? Чи була організація первинного закріплення? Як оцінювався рівень навчальних досягнень учнів? Чи застосовувався диференційований підхід до учнів? На яких етапах уроку? Яким чином?

3. Здійснення розвитку учнів у процесі навчання

Чи залучалися учні до основних розумових операцій (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація)? Чи звертався вчитель до особистісного досвіду дітей? Чи був матеріал, що вивчався, практично спрямованим, чи застосовували знання в нових ситуаціях? Як і чим був забезпечений розвиток пізнавальної самостійності учнів? Чи реалізовувалися міжпредметні зв'язки? Чи були використані засоби розвитку творчого мислення (елементи проблемності, завдання пошукового характеру)? Чи повідомляли на уроці інформацію для загального розвитку? Чи відбувався естетичний розвиток учнів?

4. Виховання в процесі уроку

Чи повною мірою були використані виховні можливості змісту навчального матеріалу? Як формувався світогляд: чи були роз'яснені світоглядні ідеї, сформульовані відношення, оцінні судження? Чи вплинув урок на формування поглядів і переконань учнів? Як забезпечений на уроці зв'язок навчання з життям? Що сприяло вихованню гуманного ставлення до людей, відповідального ставлення до роботи та її результатів? Яким є виховний вплив особистості самого вчителя?

5. Дотримання основних принципів дидактики

Чи правильно була організована діяльність учителя з позиції реалізації принципів навчання? Як була організована самостійна робота учнів? Яким є її обсяг? Якою є її ефективність?

6. Вибір методів навчання

Чи правильно обрані методи навчання учнів? Чи забезпечували вони «суб'єкт-суб'єктні» відносини у підсистемах «учитель-учень», «учитель-клас», «учень-учень»? Чи використовували наочність, ІКТ? Якими є їх ефективність, доцільність? Чи правильно був організований контроль навчальних досягнень учнів? Як була організована робота над помилками? Чи була вона взагалі? Чи дотримували загальних вимог до вибору методів навчання (залежно від загальної цільової спрямованості, дидактичної мети, специфіки навчального матеріалу, предмета, віку, індивідуальних особливостей учнів тощо)?

7. Робота вчителя на уроці

Чи все необхідне було підготовлено до початку уроку? Яким було співвідношення організаційної та пізнавальної діяльності учнів? Які види діяльності вчителя були застосовані на уроці? У якому співвідношенні (мовна діяльність, слухання, записування, допомога учням у їхній самостійній діяльності)? Чи відбувався контакт з класом, з окремими учнями? Яким був зовнішній вигляд учителя?

8. Робота учнів на уроці. Чи була перевірена готовність учнів до уроку? Якою була активність учнів на різних етапах уроку? Якими були види діяльності учнів на уроці? Чи зверталась увага на культуру праці (правильне ведення записів, їх оформлення, дбайливе ставлення до підручників тощо)? Якою була дисципліна на уроці? Чи правильними були прийоми підтримання дисципліни на уроці? Чи досягали вони мети? Якщо ні, то чому? Яким є ставлення учнів до предмета, до вчителя?

9. Гігієнічні умови уроку

Чи достатньо освітлена класна кімната? Як впливає на якість заняття колір стін, панелей, парт? Чи відповідають меблі віку учнів? Чи вдало складений розклад, зокрема яким є місце певного уроку в тижневому розкладі, у розкладі певного дня? Як була проведена перерва, що передувала певному уроку? Чи не були затримані учні на уроці після дзвоника?

10. Деякі спеціальні завдання. До таких спеціальних завдань належать ті, що стосуються дослідження школою певної наукової проблеми, завдань, пов'язаних із рішенням педради чи методичного об'єднання.

На нашу думку, схеми аналізу уроку, уроку з позицій здоров'язбереження, уроку математики (за О. Митником), читання (за Т. В. Рижковою) стануть у пригоді педагогам-практикам.

Орієнтовна схема аналізу уроку на засадах компетентнісно-діяльнісного підходу

1. Створення внутрішньої мотивації навчання:

мотивація вчителем запланованої діяльності, позитивна настанова на роботу;

визначення особистісного досвіду учнів і пов'язання його з певним заняттям;

залучення учнів до визначення особистісно значущої мети певного уроку та показників досягнення мети.

2. Характер навчальних завдань:

співвідношення знань, що діти здобувають у готовому вигляді (зі слів учителя) і в процесі самостійного пошуку (виконання випереджувальних завдань, підготовка повідомлень, наявність проблемних ситуацій та ін.);

надання можливості вибору варіантів і способів виконання навчальної діяльності, фіксації нового матеріалу;

стимулювання учнів до обирання завдань для самостійного виконання;

співвіднесення репродуктивної та творчої діяльності учнів;

доцільність використання активних, інтерактивних методів роботи;

рефлексія уроку (окремих його частин), здійснювана разом з учнями;

варіативність домашнього завдання.

3. Психологічний клімат уроку:

урахування вікових та індивідуальних особливостей, психолого-педагогічна підтримка кожного учня;

оцінювання під час опитування не тільки правильної відповіді учня, а й аналіз того, як учень міркував (який спосіб використовував, чому й у чому помилився та ін.), учитель звертається до зрозумілих критеріїв, вироблених разом з дітьми, порівнює дитину саму з собою;

аргументація оцінювання навчальних досягнень за низкою параметрів (правильність, оригінальність, самостійність);

стиль спілкування (діалог, полілог чи монолог);

створення «ситуації успіху», надання права на помилку, цінування особистості кожного учня.

4. Процес взаємодії учителя і учнів на уроці:

діалог «учитель-учень» (учитель сприймає дитину, стежить за ходом її думки, не нав'язує їй свою думку, заохочує дитину, коли вона обстоює свою думку);

діалог «учень-учень» (діти сприймають і чують одне одного, будують свої відповіді з урахуванням почутого від іншої дитини).

5. Рефлексія уроку

Схема аналізу уроку з позицій здоров'язбереження

1. Дотримання гігієнічних норм і вимог щодо організації уроку (температура й свіжість повітря, раціональність освітлення класу і дошки, наявність/відсутність монотонних, неприємних звукових подразників тощо).

2. Створення позитивного емоційного настрою і робочої обстановки в класі.

3. Забезпечення високого рівня мотивації навчальної діяльності протягом уроку (інтерес до занять, прагнення більше дізнатися, радість від участі у спільній праці, інтерес до матеріалу, що вивчається).

4. Використання різноманітних видів навчальної діяльності (норма — 4-7 видів за урок, середня тривалість — 7-10 хв.).

5. Застосування різних методів викладання: словесний, наочний, аудіовізуальний, самостійна, групова робота та ін. (норма — не менше трьох). Чергують види викладання не пізніше ніж через 10-15 хвилин.

6. Відповідність методів і форм навчання до змісту навчального матеріалу, а також психофізичних і навчальних можливостей дітей.

7. Упровадження методів навчання, що сприяють активізації ініціативи і творчого самовираження учнів:

? методи вільного вибору (вільна бесіда, вибір способів дії та взаємодії, свобода творчості та ін.);

? активні методи (учні в ролі вчителя, обговорення в групах, рольова гра, дискусія, дослідження);

? методи, спрямовані на самопізнання й розвиток (інтелекту, емоцій, спілкування, уяви, самооцінки і взаємооцінки).

8. Надання дозованої допомоги учням у разі утруднень, створення «ситуації успіху».

9. Використання засобів навчання (зокрема ІКТ) відповідно до гігієнічних вимог.

10. Спостереження за посадкою учнів, за чергуванням поз відповідно до виду роботи.

11. Позбавлення учнів зорової втоми, фізичного напруження, використовуючи різноманітні прийоми (фізкультпаузи, рухливі ігри, динамічні паузи).

12. Зміст навчального матеріалу на уроці сприяє формуванню в учнів валеологічної культури і потреби в здоровому способі життя.

13. Методи контролю й оцінювання знань учнів на уроці забезпечують збереження їхнього психічного здоров'я.

14. Створення сприятливого психологічного клімату, гуманних взаємин у системі «педагог - учень» (прийоми психоемоційної розрядки: гумор, посмішка, прислів'я, музичні хвилинки тощо).

15. Характер, обсяг, диференційованість домашніх завдань відповідають реальним навчальним можливостям, індивідуальним особливостям і здібностям учнів.

Схема аналізу уроку математики (за О. Митником)

I. Організація класу до роботи. Мотивація навчального матеріалу.

1. Уміння психологічно налаштувати на роботу, передати учням своє позитивне ставлення до навчального матеріалу.

2. Прийоми стимулювання зацікавленості учнів до навчального матеріалу (використання парадоксальних фактів, створення ефекту здивування, захоплення, недовіри тощо).

II. Актуалізація опорних знань.

1. Доцільність добирання завдань з точки зору активізації творчої активності учнів.

2. Види завдань, над якими працювали в підсистемах:

учитель — клас;

учитель — учень;

учень — учень;

учень — клас.

III. Робота над новим матеріалом

1. Методи і прийоми здійснення роботи над новим матеріалом.

2. Уміння вчителя організувати проблемно-пошуковий діалог з учнями (рух думки від простого до складного, формулювання запитань у чіткій, зрозумілій дітям формі тощо).

3. Здійснення зворотного зв'язку з учнями (уміння діагностувати характер засвоєння учнями навчального матеріалу, за потреби перебудовувати хід вивчення матеріалу тощо).

IV. Закріплення вивченого матеріалу

1. Використання евристичних методів навчання з метою активізації навчально-творчої діяльності учнів у підсистемах:

учитель — клас;

учитель — учень;

учень — учень;

учень — клас.

2. Диференціація завдань за рівнем складності.

3. Розвиток мислення учнів під час виконання завдань.

? Використання комбінованих завдань, для розв'язання яких необхідно застосувати знання з кількох взаємопов'язаних тем;

? пошук різних способів розв'язання завдання;

? використання різних форм запису розв'язання задачі (за діями, виразом, рівнянням).

4. Домашнє завдання (види домашнього завдання, диференціація його за рівнем складності)

V. Режисура уроку

1. Структура уроку

? Послідовність, логічний зв'язок між основними етапами уроку;

? відповідність структури уроку його змісту і меті;

? розподіл часу на основні етапи уроку.

2. Організація навчальної роботи на уроці

? Постановка перед учнями мети на кожному етапі уроку;

? зміна видів діяльності протягом уроку;

? прийоми встановлення робочої дисципліни та доброзичливої атмосфери;

? види контролю та навчальних досягнень учнів.

3. Обладнання уроку

Мета, місце і методика використання різних засобів навчання — унаочнення, підручника, навчальних посібників, дидактичних матеріалів, технічних засобів навчання.

4. Підсумки уроку

? Оцінювання вчителем якості досягнення мети та завдань уроку;

? аналіз відхилень від запланованого та аргументація їх доцільності.

3. Імідж учителя. Педагогічні здібності та педагогічний такт.

Імідж (від англ. image — образ, вигляд, зображення) — це образ, система зовнішніх характеристик людини, що створюють або підкреслюють неповторну своєрідність особистості та завжди відображають індивідуальність.

Імідж (від англ. image — образ, вигляд, зображення) — це образ, система зовнішніх характеристик людини, що створюють або підкреслюють неповторну своєрідність особистості та завжди відображають індивідуальність.

Елементи іміджу сучасного учителя не обмежуються лише індивідуальним стилем учителя, вони є невід'ємною складовою характеру й індивідуальності людини, формуючи ставлення до неї інших людей. Те, як людину сприйматимуть оточуючі, здебільшого залежить саме від її іміджу.

Особливості педагогічного такту. Такт, як відомо, — одна з моральних категорій. Тактовна поведінка вимагає в складних і суперечливих ситуаціях зберігати повагу до людини, морального компромісу, свідомого пом'якшення тих чи інших вимог.

Педагогічний такт потрібно розглядати як важливу складову частину професійної майстерності вчителя. Це вміння педагога встановлювати педагогічно доцільний тон у спілкуванні з учнем. К. Д. Ушинський зазначав: "У школі повинна панувати атмосфера серйозності, яка припускає жарт, але не перетворює всю справу на жарт, лагідність без нудотності, справедливість без причепливості, доброта без слабкості, порядок без педантизму.

Отже, дозування впливу педагога на учнів повинно бути коректним і ненав'язливим. Можна виділити такі суттєві ознаки (особливості) педагогічного такту вчителя:

- природність, простота, спілкування з дітьми, яке не допускає фальші;
- щирість тону;
- довіра до учня без потурання;
- прохання без випрошування;
- рекомендації й поради без нав'язливості;
- переконання та вимога без примушування;
- серйозність тону без створення скованості;
- гумор й іронія без приниження гідності;
- доброзичливість без запобігливості та ін.

Педагогічний такт, природно, має деякі особливості в роботі з учнями окремих навчально-вікових груп.

У старших класах важливі стриманість і простота, оскільки учні хочуть бути дорослішими й "дитячість" звертання до них дратує їх..

Отже, педагогічний такт проявляється, передусім, у врівноваженій поведінці вчителя (витримка, володіння собою в поєднанні з безпосередністю в спілкуванні). Це передбачає також глибоку повагу до учня, підхід до нього з "оптимістичною гіпотезою" (А. С. Макаренко), навіть із ризиком

помилитись, особливо, коли педагог використовує, наприклад, прийом деякого перебільшення успіхів школяра, щоб той відчув радість від успіхів.

Педагогічний такт учителя в процесі навчальної діяльності учнів. Під час перевірки й оцінювання знань школярів потрібне, передусім, їх уміння слухати, тобто бути зацікавленим, уважним, проявляти витримку під час відповідей дітей, заохочувати їхні зусилля репліками типу "Не хвилюйся, подумай" та ін., ніколи не дозволяти собі репліки типу "Це ні до чого!", "Ніколи від тебе не почую гарної відповіді!" й ін.

Усі учні охоче відповідають тому вчителеві, який уміє слухати, ставиться до них із повагою. При цьому важлива підтримка усмішкою, поглядом, мімікою, рухом голови на знак згоди. Найбільше не сприймається в поведінці педагога байдужість, часті коментарі під час відповіді, сарказм, зверхність та ін.

Пояснюючи новий матеріал, учитель не повинен "розжовувати" його, протиставляючи таким чином свої знання рівню підготовки учнів. Це знижує інтерес до засвоєння теми. Потрібно акцентувати увагу на суті питання зверненнями до дітей, які виражають довіру педагога до знань учнів і їхніх можливостей.

Виставляючи оцінки, потрібно коментувати їх так, щоб школярі бачили, що вчитель радіє кожному їхньому успіху, переживає кожну невдачу. Це створює атмосферу довірливого спілкування.

Самостійна робота учнів вимагає від педагога поєднання контролю з довірою. Тактовний учитель не буде постійно стежити за дітьми, контролювати кожен їхній рух.

У позакласній роботі з боку педагога повинні домінувати комунікативність, невимушеність, задушевність і розкованість. Вони особливо необхідні під час походу, бесіди, екскурсії, під час гри, біля вогнища та ін.

В основі конфліктів між учителем та учнями, – безтактність педагога. Вона найчастіше проявляється в грубих зауваженнях до зовнішності учня, його розуму й здібностей, до елементів поведінки. Саме в таких випадках починається відчуженість школяра від свого вчителя, від процесу навчання, від школи взагалі.

Умови оволодіння педагогічним тактом. Педагогічний такт виховується, набувається одночасно з підвищенням педагогічної майстерності. Він – результат і показник духовної, моральної зрілості вчителя.

Які якості повинен формувати педагог, щоб бути тактовним? Це насамперед:

- спостережливість та уважність, стійкий інтерес до людей, до навчально-виховного процесу;
- самовладання, витримка, здатність у гострій конфліктній ситуації приймати тверде й продумане рішення;
- повага до дітей, переконаність у їхніх добрих якостях і намірах;

- уважне ставлення до проблем моралі, уміння в усьому виділяти моральну сторону вчинків;

- уміння розуміти мотиви поведінки учнів, розпізнавати головні та другорядні мотиви, усвідомлені й неусвідомлені, випадкові та типові дії учня, брати до уваги його досвід, вік, індивідуальні якості;

- уміти передбачати можливі наслідки своїх слів і вчинків, відкидати будь-які догматичні підходи;

- творче мислення, сміливе й рішуче розв'язання своїх професійних проблем та ін.

Поняття педагогічної моралі. Педагогічний такт, як відомо, виступає особливою формою педагогічної моралі.

Педагогічна мораль – це сукупність специфічних вимог до педагога, пов'язаних із громадською думкою та професійною совістю, виконанням професійного обов'язку.

Цю сукупність специфічних вимог до вчителя концептуально можна розкрити за такою схемою:

1. Ставлення вчителя до своєї праці:

- обирати професію свідомо, згідно з покликанням;
- любити педагогічну працю, прагнути до творчості, використовувати нові прогресивні тенденції в навчанні й вихованні;
- поліпшувати умови педагогічної роботи;

2. Ставлення до учнів:

- ставлення як до особистості;
- прагнути, щоб ставлення до школяра було діловим, мало товариський характер;

- любити дітей, бути уважним до кожного учня;
- вивчати внутрішній світ школярів, умови їхнього життя й діяльності, щоб приймати педагогічно правильні рішення;

- бути обгрунтовано вимогливим до учня, реалістичним і доброзичливим;

- нести моральну відповідальність за характер стосунків у системі "учитель-учень";

- вірити в духовне й фізичне вдосконалення школяра;
- бути витриманим з учнем, уміти терпляче вислуховувати його та переконувати;

- зміцнювати свій авторитет як людини-професіонала серед школярів;
- не принижувати гідності дитини, бути непримиреним до подібних дій колег.

3. Ставлення до учнівського колективу:

- спиратися на учнівський колектив;
- зважати на позицію учнівського колективу;
- використовувати колектив класу для впливу на окремих учнів;
- зважати на право учнівського колективу розв'язувати свої внутрішні справи;

- знати рівень розвитку учнівського колективу та внесок окремих учнів у його формування;
- бути непримиримим до проявів індивідуалізму, лжеколективізму, які руйнують колектив класу й ін.

Хто саме створює імідж взагалі?

- По-перше, сама людина, яка придумує, як виглядати перед оточуючими та що повідомляти про себе.
- По-друге, іміджмейкери-професіонали, які займаються створенням іміджу відомих осіб: політиків, державних діячів, артистів та ін.
- По-третє, значну роль у створенні іміджу відіграють засоби масової інформації — періодика, радіо, телебачення.
- По-четверте, імідж створюють люди, які оточують особистість: друзі, рідні, співробітники.

Навіщо педагогові імідж?

Професія педагога є особливою. Учителі — це ті люди, які завжди перебувають у полі зору учнів, батьків, колег, виконуючи важливу соціальну місію.

Імідж — це своєрідний людський інструментарій, що допомагає вибудувати взаємини з навколишнім світом.

Це не тільки візуальний образ, але й спосіб мислення, дій, учинків, уміння спілкуватися, мистецтво говорити й, особливо, слухати.

Правильно обрані тон розмови, тембр голосу, доречні рухи багато в чому визначають той образ, у якому вчитель з'являється перед учнями й колегами. Разом із тактом, освіченістю, діловими якостями зовнішність педагога є продовженням його достоїнств або ще однією негативною рисою, що заважає в житті та кар'єрі.

Що призводить до втрати привабливості вчителя?

1. Поява «любимчиків».
2. Погана професійна пам'ять (якщо після декількох тижнів роботи із класом учитель нездатний назвати імена школярів, плутає їх характеристики), відсутність чітких меж і дистанції у взаєминах з учнями (особливо це проявляється у фамільярному ставленні учнів до вчителя-початківця).
3. Часто педагог утрачає авторитет своїх учнів через те, що не цікавить їх як особистість. На думку психологів, якщо відсутній інтерес до особистості вчителя, отже, нецікавим є предмет, що він викладає.

Саме учні надають вчителеві життєвої енергії. Як би не був професійно підготовлений учитель, але він зобов'язаний постійно удосконалювати свої особистісні якості, створюючи в такий спосіб власний імідж.

Педагогічні здібності реалізуються на перцептивно - рефлексивному і проєктивному рівнях.

Педагогічні здібності характеризують розумові та емоційно-вольові якості особистості, які є взаємопов'язаними й утворюють єдине ціле.

Систему педагогічних здібностей утворюють такі здібності:

Дидактичні - здібності передавати учням навчальний матеріал доступно, зрозуміло, викликати у них активну самостійну думку, організовувати їх самостійну діяльність, керувати їх пізнавальною активністю. Проявляються вони у процесі передавання, використання засвоєних знань, умінь і навичок, забезпеченні розвитку особистості, перевірки, контролі, оцінюванні результатів учіння.

Академічні - здібності до певної галузі науки (музики, математики, фізики, біології, літератури), що є предметом викладання вчителя у школі. Здібний педагог добре знає навчальний предмет, глибоко володіє матеріалом, має до нього стійкий пізнавальний інтерес, здійснює дослідницьку роботу, постійно знайомиться з новими досягненнями у своїй і суміжних галузях знань;

Гностичні - здібності до швидкого і творчого оволодіння методами навчання учнів, пошуку і творення способів навчання, збору інформації вчителем про учнів і себе;

Конструктивні - здібності до створення атмосфери співробітництва, спільної діяльності, чутливість до побудови уроку відповідно до мети розвитку і саморозвитку учня, встановлення педагогічне доцільних стосунків з ним;

Перцептивні - здібності педагога проникати у внутрішній світ вихованця, психологічна спостережливість, розуміння особистості учня і його психічних станів;

Мовні - здібності чітко висловлювати свої думки і почуття з допомогою мови та невербальних засобів (міміки, жестів, пантоміміки). Мовлення вчителя повинно бути переконливим, простим, зрозумілим, образним, виразним та емоційно забарвленим. Він має володіти чіткою дикцією, багатим словниковим запасом, уникати мовленнєвих помилок;

Комунікативні - здібності до спілкування з учнями, уміння знаходити правильний підхід до них, встановлювати з ними педагогічне доцільні стосунки, наявність педагогічного такту;

Експресивні - здібності, що виявляються в емоційній наповненості взаємодії з учнями. Елементами їх є правильна дикція, добре поставлений голос, дихання, узгодженість мови, міміки і жестикуляції.

Організаторські - здібності організовувати учнівський клас, згуртовувати його, оптимізувати власну діяльність (планування, контроль тощо). Робота вчителя завжди містить елементи організації і самоорганізації.

Сугестивні - здібності, що виражають здатність вчителя до безпосереднього емоційно-вольового впливу на учнів. Це пов'язано з вмінням педагога переконувати, рівнем його педагогічної свідомості, цілеспрямованістю дій, сформованістю вольової сфери;

Прогностичні - здібності, що виявляються в передбаченні результатів дій, у виховному проектуванні особистості учнів, умінні прогнозувати розвиток їх якостей.

Вони пов'язані з педагогічним оптимізмом, з вірою в дитину, у можливості виховання;

Педагогічна рефлексія - здатність оцінити свою діяльність, її результати, власний індивідуальний стиль.

Педагогічна спостережливість - розподіл, обсяг і переключення уваги. Здібний, досвідчений вчитель уважно стежить за змістом і формою викладу матеріалу, розгортанням своєї думки і думки учня, тримає в полі уваги всіх учнів, чуйно реагує на ознаки їх втоми, неуважності, нерозуміння, фіксує порушення дисципліни, слідує за власною поведінкою (позою, мімікою, пантомімікою, ходом).

Педагогічні здібності включають багато особистісних якостей і розкриваються через певні дії, уміння. Виявляються педагогічні здібності в особливій чутливості до педагогічних цілей, засобів і результатів міжособистісних стосунків педагога та учнів, здатності запобігти настанню втоми при роботі з людьми, витримувати емоційні навантаження у процесі спілкування (соціальна працездатність і саморегуляція).

Ефективна діяльність учителя на уроці забезпечується його вмінням контролювати рівень знань учнів (отримувати інформацію про їх запити та успіхи у навчанні); усно і письмово викладати школярам навчальний матеріал; раціонально використовувати час, готувати і використовувати навчальні засоби, технічні і комп'ютерні засоби; вести діалог з учнями, здійснювати взаємодію з ними (насичувати спілкування з ними позитивними емоціями і почуттями); використовувати різні методи навчання.

4. Вивчення передового досвіду вчителів як шлях до майстерності

Учитель, особливо молодий, повинен володіти технологією вивчення досвіду передових педагогів, використання системи їхньої роботи в педагогічній діяльності. Такий підхід – шлях до професійної майстерності. До цього спонукає нова парадигма освіти в державі, яка

передбачає створення атмосфери пошуку, оновлення форм і методів роботи з учнями.

Під педагогічним досвідом потрібно розуміти сукупність знань, умінь та навичок, набутих у процесі безпосередньої педагогічної діяльності; форму засвоєння учителями раціональних здобутків колег [2, с. 460-464].

Процес вивчення, узагальнення та поширення педагогічного досвіду часто супроводжується стихійністю й випадковістю. Не менш серйозний недолік – те, що молоді педагоги, які особливо гостро відчувають потребу поповнення та вдосконалення своїх знань і вмінь, не володіють технологією його вивчення й використання в роботі.

Педагогічний досвід, як зазначено вище (розділ І), характеризується вмілістю, майстерністю, творчістю та новаторством як найвищим рівнем професіоналізму вчителя.

Які ознаки (параметри) педагогічного досвіду? [14, с. 8]

- 1. Актуальність, соціальна значимість досвіду. Він повинен бути спрямований на розв'язання завдань, поставлених перед освітою на цьому етапі.
- 2. Висока результативність й ефективність. Досвід може бути визнаний тоді, коли вчителем досягнуто вищих, ніж типові (тобто характерних для масової практики), результатів навчально-виховного процесу.
- 3. Оптимальність. Це найкраще (раціональне) використання учнями та педагогами зусиль і часу для досягнення високих результатів, тобто інтенсифікація зусиль, засобів й ефективного використання часу.
- 4. Відповідність сучасним досягненням психолого-педагогічної науки.
- 5. Раціональне, творче використання відомих методів і прийомів.
- 6. Новизна та прогрес. Це відкриття нових форм і методів педагогічної діяльності або творча реалізація нових ідей,
- 7. Стабільність. Функціонування досвіду не менше 3-4 років, перевірка його на практиці відомих педагогів (після вивчення й узагальнення).
- 8. Перспективність. Можливість творчого наслідування досвіду іншими вчителями (в аналогічних умовах).
- 9. Збалансованість і комплексність результатів. Дає можливість встановити складові частини передового досвіду, причинно-наслідкові зв'язки між ними, за яких умов набуто досвід, визначити рівень розвитку кожного складника, ефективність їх взаємодії в цілісній системі.

Важливий момент – те що ці ознаки потрібно застосовувати лише в комплексі, а не вибірково. Недооцінка такого підходу призводить до суб'єктивізму, помилкових оцінок, до формалізму.

Як учителям проаналізувати й використати в роботі передовий педагогічний досвід?

Проблема діагностування передового досвіду залишається актуальною. Її розв'язання здійснюватиметься за допомогою упровадження комп'ютерної діагностики передового педагогічного досвіду за посередництва експертних систем (ЕС). Це комп'ютерні програми для розв'язання різноманітних завдань у вузькій предметній галузі (у т. ч. з проблеми передового педагогічного досвіду), у які закладено спеціалізовані фахові завдання.

Щоб аналізувати інформацію та формувати експертні висновки, комп'ютерна програма повинна вміти розв'язувати завдання засобами логічного висновку. Вона складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: бази (банку) знань (БЗ); механізму висновку (МВ); системи інтерфейсу користувача (І). Гальмом у цьому випадку поки що виступають відсутність достатніх за обсягом й узгоджених між собою формалізованих баз знань, тобто БЗ. Наприклад, які знання можуть бути закладені в БЗ під час визначення поняття "передовий педагогічний досвід"?

Знання 1. Передовий педагогічний досвід (ППД) є зразком продуктивної праці.

Правило 1. Якщо в досвіді виявлено зразки продуктивної праці, то це – передовий досвід.

Знання 2. У ППД утілюються висновки з наукових досліджень.

Правило 2. Якщо в досвіді втілюються висновки з наукових досліджень, то це – передовий досвід.

Знання 3. У ППД досягаються принципово нові результати.

Правило 3. Якщо в досвіді досягаються принципово нові результати, то це – передовий досвід.

Знання 4. У ППД наявне новаторство.

Правило 4. Якщо в ППД кінцеві, результати пов'язані з творчими знахідками, то це – передовий досвід.

Знання 5. У ППД кінцеві результати пов'язані з творчими знахідками.

Правило 5. Якщо в ППД кінцеві результати пов'язані з творчими, знахідками, то це – передовий досвід.

Наведемо фрагмент бази даних і системи правил із цієї комп'ютерної програми:

- 1. Якщо в досвіді є вищі результати у фізичному розвитку учнів, то такий тип досвіду – передовий з імовірністю 0,6.
- 2. Якщо в досвіді наявні вищі результати в моральному розвитку, то цей тип досвіду – передовий з імовірністю 0,9.
- 3. Якщо в досвіді вищі результати в розумовому розвитку, то тип досвіду – передовий з імовірністю 0,8.
- 4. Якщо в досвіді наявні вищі результати в трудовому вихованні, то тип досвіду – передовий з імовірністю 0,6 та ін.

Така база даних (орієнтовно 40-60 правил) дає змогу зі значною імовірністю (у межах 60-90 %) формулювати висновок про діяльність учителя, яка відповідає (не відповідає) поняттю "передовий педагогічний досвід". Перевага такого підходу – те, що можна змінювати (доповнювати, розширювати, корегувати) базу знань (правил), уводити будь-які показники ймовірності твердження.

Що заважає поки що застосовувати такі програми?

- 1. Відсутність самої програми діагностування ППД у широкій шкільній практиці.
- 2. Відсутність підготовлених експертів, які можуть працювати з цією чи іншими програмами для оцінювання окремих аспектів компетенції педагогічного колективу чи окремих учителів та результативності здійснюваного ними навчально-виховного процесу.
- 3. Відсутність у багатьох школах (особливо в школах I–II ступенів у сільській місцевості) потрібного комп'ютерного обладнання. [16, с. 21-23].

Тому найбільш поширеною сьогодні в проблемі передового педагогічного досвіду вважається методика, яка передбачає монографічне вивчення досвіду роботи вчителя за такою схемою [12, с. 193] (див. схему):

I. Особистість учителя

Короткі дані про життя, педагогічне узагальнення матеріалів про його діяльність і громадську активність

II. Досягнення вчителя-майстра

Провідна педагогічна ідея досвіду – загальна характеристика досягнень, якості знань і вмінь учнів, результатів виховної роботи та ін.

Педагогічне спостереження, аналіз навчально-методичних й інших матеріалів, відвідування його занять, бесіди з учнями та ін.

III. Навчально-виховна робота

- 1. Підготовка до уроку.
- 2. Ведення уроку, опис окремих складових частин уроку. Активізація знань і вмінь учнів.
- 3. Виховна діяльність учителя.
- 4. Організація суспільно корисної діяльності школярів.

Ознайомлення з творчою "лабораторією" вчителя (бібліотекою, конспектами та ін.) Спостереження за педагогом на уроці, зіставлення записів, зроблених при цьому, із конспектами занять вчителя. Спостереження за опитуванням учнів, аналіз контрольних робіт. Аналіз і методичні висновки. Вибіркове цілеспрямоване спостереження, аналіз документації вчителя, бесіди зі школярами. Аналіз й узагальнення фактів та ін. Спостереження за діяльністю педагога, аналіз й узагальнення одержаної інформації.

IV. Професійний ріст учителя

Самоосвіта. Осмислення й узагальнення свого досвіду. Розширення своїх знань у галузі теорії й методики педагогічного процесу.

Бесіди з учителем, керівниками навчального закладу. Ознайомлення з його публікаціями, доповідями та ін. Вияв залежності успіху в роботі від рівня майстерності.

V. Результати діяльності

- 1. Знання й уміння учнів із предмета.
- 2. Інтерес школярів до пізнавальної діяльності з дисципліни.

Аналіз шкільної документації, анкетування, бесіди з учнями, вивчення творчих робіт, результатів виступів на олімпіадах, змаганнях та ін.

VI. Загальні висновки

- 1. Систематизація й аналіз зібраної інформації. Виявлення типового в роботі вчителя.
- 2. Установлення причин, через які педагогічні процеси та явища дають змогу одержувати певний результат, тобто сформулювати систему роботи педагога в цьому напрямі.
- 3. Установити, елемент новизни, відповідність його базовим, нормативним положенням, наявність чи відсутність перевантаження учнів, дотримання вимог програми та ін.
- 4. Сформулювати педагогічну суть і значення досвіду роботи вчителя для педагогічної теорії й практики.
- 5. Рівень творчої новизни.

VII. Поширення та використання досвіду

Видання наказу по навчальному закладу, доповідь учителя на педагогічній раді школи чи на засіданні методоб'єднання, оформлення відповідних матеріалів у методичному кабінеті навчального закладу, клопотання перед відділом, (управлінням) освіти про видачу методичних рекомендацій про досвід роботи вчителя.